

WINSTON CHURCHILLS

INTRÅDE I ENGELSK POLITIK

Av professor GEORG ANDRÉN, Göteborg

Den sista månaden i 1800-talets sista år hade bringat engelsmännen det ena olycksbudet efter det andra från striderna i Sydafrika. Man hade i årets mörkaste månad fått en »svart vecka», färgad av engelska motgångar. Den gamla drottning Victoria antecknar med djupa beklaganden nederlagen vid Stormberg, Magersfontein och Colenso och hennes dotterson, den ännu unge kejsar Wilhelm skriver ett brev för att trösta henne.

Stämningen i England var under denna mörka tid på sina håll präglad av panik, och premiern lord Salisbury och hans syster-son Balfour kommo överens, att något måste göras för att lugna drottningen. Balfour besöker henne den 18 december för att fullgöra detta värv. Den mer än 80-åriga drottningen avbryter honom emellertid och förklarar på sitt bestämda sätt: »Kom ihåg att i det här huset är ingen orolig; vi diskutera icke möjligheterna av ett nederlag; de existera inte.»

Följande dag packades Winston Churchill in bland ullbalar på det tåg, som förde honom till friheten. Den engelska allmänheten hade genom telegram från Sydafrika redan fått höra, att han flytt från boernas fångläger i Pretoria — men också att han tillfångatagits på nytt och att han troligen skulle skjutas. Under rättelsen om Churchills återkomst gav engelsmännen en länge efterlängtd bild av brittisk företagsamhet och brittisk lycka. Det blev en ljuspunkt i allt mörkret. Churchill blev med en gång en berömd man och hans rymning fick en oerhörd publicitet. Reaktionen skulle komma senare; då frågade en tidning maliciöst, om det egentligen var fältmarskalken, lord Roberts eller löjtnant Churchill, som vunnit kriget.

Den unge löjtnanten var redan förut icke alldeles obekant för engelsk allmänhet. Hans krigskorrespondenser från Indien, Sudan och Sydafrika hade uppmärksammats, och detta var än mera fallet med hans stora bok om *Kriget vid floden*. Det omfattande

verket i två digra volymer — vari han skildrar Kitcheners fälttåg i Nildalen — hade blivit en litterär succé. Men vad är för den stora allmänheten ryktbara böcker mot stora äventyr? Och med engelsmännens stora förkärlek för aristokratiens ungdomar fick äventyren ökad glans, när hjälten var ättling av en berömd släkt och son till en känd politiker.

Kriget vid floden betydde också en politisk debut. Kritiken av Kitcheners krigföring och dispositioner i Sudan hade naturligtvis väckt åtskillig uppmärksamhet och vunnit genklang icke minst på liberalt håll. Hans bedömande av problemen Gladstone och Gordon var en annan punkt, där partiernas domar och fördomar gingo skarpt isär. Gladstone var liberalernas nästan ofelbare idol; Gordon var för de konservativa och för stora delar av det engelska folket ett helgon och en hjälte, vars blotta namn väckte starka passioner till liv. Med stor generositet och objektivitet bedömer Churchill dem båda, trots faderns skarpa ställningstagande för Gordon och mot Gladstone. »Om Gordon var den ädlare mannen, så var Gladstone å andra sidan den ojämförligt större», säger han, utan att bekymra sig om den ortodoxa historieskrivning, som ingick i det konservativa partiets program. Och med en skärpa, som förebådar Churchills kommande tal under kampen mot de totalitära regimerna, fördömer han diktaturen och tyranniet redan nu. »Ett sådant system», säger han, »vilar inte på medborgarnas ärlighet och goda vilja, utan på deras disciplin och nästan mekaniska lydnad. Ömsesidig fruktan, inte ömsesidigt förtroende, medför där samverkan mellan de enskilda medlemmarna. Historien omtalar många sådana välden, forntida och nutida, civiliserade och barbariska. Och ehuru bildning och kultur kunna modifiera, kunna de dock inte förändra deras väsentliga kännetecken — ständigt underordnande av rätten under opportuniteten, likgiltighet för lidandet, förakt för etiska grundsatser, slapphet i moralen och fullständig okunnighet i ekonomiska ting. Den militära hierarkiens dåliga egenskaper äro alltid desamma. Resultaten av deras styre äro överallt olyckliga.» Här har Churchill anslagit ett tema, som bottnade djupt i engelsmännens liberala och humana traditioner och som blivit gemensam egendom för alla engelska partier. Englands företag nere i Sudan ville han icke heller motivera med imperialismens gottköpsfraser utan med den mänskliga sammanlevnadens allmänmänskliga behov. »Att förena territorier, som inte kunna i oändlighet fortsätta att vara skilda, att sluta samman folk, vilkas framtida välfärd

är gemensam för båda, att samla krafter som koncentrerade kunna främja ett gemensamt intresse, att hopfoga vad som inte kan blomstra separat — sådana äro de syften som, historiskt sett, rättfärdiga företaget», skriver han. Är detta imperialism, så har imperialismen här fått ett humant ansikte och en rationell motivering.

Det sägs om irländarna, att de gå till politiken med samma säkra instinkt, som ankorna gå till vattnet. Detsamma synes gälla om familjen Churchills manliga medlemmar. Redan i sin ungdom hade Winston Churchill drömt om att få hjälpa sin fader som privatsekreterare. År 1899, efter fälttåget i Sudan, hade Churchill trätt i närmare kontakt med några av det konservativa partiets nya män, bl. a. Hugh Cecil, en son till Englands premier, lord Salisbury. Han gjorde också en rekognoscering på det konservativa partiets valbyrå i London för att höra om någon valkrets fanns ledig. Högste valledaren kunde just icke ingiva några bestämda förhoppningar, när han fick höra, att Churchill icke var i tillfälle att »göda» valkretsen genom rikliga bidrag till olika fromma och populära ändamål. I denna mera humana och förfinade form levde den gamla valkorruptionen kvar i England. Snart nog blev Churchill emellertid i tillfälle att kandidera i valkretsen Oldham, ett industrisambälle i Lancashire, strax utanför Manchester. Så kastades den unge löjtnanten sommaren 1899 in i en valrörelses »tröttsamma larm», till på köpet vid en tidpunkt, då de konservativas aktier befunno sig i sjunkande. Churchill föll för frestelsen att göra medgivanden åt radikala önskemål, vilket i sin tur minskade de konservativas intresse och förtroende för honom. »Jag trodde han var en lovande ung man (a young man of promise)», förklarade Balfour, sedan Churchill fallit igenom, »men det ser ut, som om han vore en ung man, som ger löften (a young man of promises).» Lord Salisbury var emellertid mera välvillig och mindre kvick i sin kommentar och skrev i brev till lady Randolph: »Winston skötte sin strid på ett lysande sätt — men staden har ett dåligt rykte för sin obeständighet.»

Våren 1900 bringade engelsmännen en avsevärd ljusning på den sydafrikanska krigsskådeplatsen. Lord Roberts och lord Kitchener hade börjat sitt värv som de engelska arméernas befälhavare. I februari hade städerna Kimberley och Salisbury kunnat undsättas och general Cronje hade kapitulerat. I maj undsattes Mafeking och erövrades Johannesburg. I början av juni marscherade engelska trupper in i Pretoria. Det engelska folket jublade över de

nya segrarna. Det brittiska imperiets olika riksdelar började röra på sig för att komma moderlandet till hjälp: Canada, Australien och Nya Zealand. I engelska underhuset förde Joseph Chamberlain med kraft och framgång Englands talan och försvarade mot en splittrad och tveksam opposition regeringens sak. Han hävdade, att den engelska ministären hade gjort sitt yttersta för att bevara freden. »Innan detta krig är slut», förklarade han, »skola koloniernas trupper, inkallade till drottningens hjälp, vara starkare än den engelska armén vid Waterloo och nästan lika starka som de brittiska styrkorna under Krimkriget.»

Det var frestande för regeringen att utnyttja situationen för att trygga sin majoritet i underhuset. Ingen anade, att det ännu var en lång väg till freden och att ett besvärligt guerillakrig skulle följa på de stora framgångarna. Det engelska folket bländades av den nya visionen av ett stort brittiskt imperium, där de olika riksdelarna möttes i ädel tävlan och ett fritt och förtroendefullt samarbete i kulturens och den ekonomiska utvecklingens tjänst. Thomas Carlyle och J. R. Seeley hade givit denna vision en själ; Disraeli, Joseph Chamberlain och Cecil Rhodes, med Roberts och Kitchener som militära medhjälpare, hade omsatt den i praktisk politik. En ung skald, Rudyard Kipling, skildrade i glödande färger det nya imperiets härlighet och gav de engelska soldaterna nya sånger och en bättre plats i det engelska folkets hjärta.

I augusti 1900 publicerades genom regeringens försorg några brev från den engelska liberalismens vänstra pacifistiska flygel till vissa boerledare, brev som tagits som krigsbyte och som ställde oppositionens manipulationer i ett besvärande ljus. Oppositionen svarade med bittra insinuationer och invektiv mot Chamberlain. Paul Krüger flydde strax efteråt till Lourenço Marques — samma stad som föregående år mottagit Churchill — för att därifrån fortsätta till Europa, vars folk han sökte upphetsa emot de engelska inkräktarna. En vecka senare, i början av september, upplöstes underhuset och utlystes nya val till detsamma.

Var regeringens position avsevärt förbättrad sedan föregående år, så var Winston Churchills lysande. Han kom, omstrålad av glansen från stora äventyr, till de »khaki-val», som nu började. I procession åkte han in i Oldham, hyllad av entusiastiska arbetare. Han behövde blott berätta om sin rymning för att ytterligare stimulera entusiasmen. Chamberlains valparoll: »Varje plats, som regeringen förlorar, vinnes av boerna» gjorde för övrigt sin tjänst, och det konservativa partiet lyckades behålla majoriteten. Till

denna majoritet hörde nu också Winston Churchill. Han hade lyckats slå ut Runciman, sedermera känd som stor skeppsredare och engelsk minister.

Vid 26 års ålder tog alltså Churchill sitt inträde i det ärevördiga men alltid lika unga underhuset som konservativ representant för Oldham. Krig och briljanta böcker om krig voro hans förnämsta meriter. Det var en alldeles ny »double first class», som fullständigt avvek från den kombination av latin och matematik, som var de gamla universitetens. Det säger sig självt, att hans erfarenheter rörande t. ex. Englands ekonomiska och sociala problem voro begränsade. Hans böcker hade emellertid visat en benägenhet att behandla stora och väsentliga problem och ett friskt och energiskt grepp om frågorna. Hans senaste äventyr hade vittnat om en djärv tilltagsenhet och ett okuvligt självförtroende, egenskaper som säkert kunde vara till nytta även vid en politisk karriär.

Den unge Churchill mottogs helt visst av det konservativa partiet både med förhoppningar och farhågor. Man kände släktens oroligt jäsande blod. Men partiet behövde förstärkning, och att Churchill var en sådan, därom kunde ingen tvekan råda. Det behövde också förnying — och ingen kunde vara yngre än Winston Churchill.

När Churchill i kung Edvard VII:s och det nya seklets första underhus slog sig ned på en bemärkt plats bakom ministerbänken som en »honourable and gallant member» hade de konservativa redan innehaft regeringsmakten i fem år. I ett regeringsparti blir det så lätt en klyfta mellan regeringen och partiet. Ministerrarna äro så upphöjda och så upptagna, att de icke mycket kunna befatta sig med det meniga partifolket. Bristfälliga informationer kunna lätt nog leda företagsna partimedlemmar in på vilsna och främmande vägar. Icke minst i Englands historia har det förekommit, att parlamentariska ungdomar och nykomlingar slutit sig samman till middagsklubbar för att odla självständiga synpunkter och tillvarataga egna intressen. Den unge Disraeli hade på 1840-talet kring sig samlat obefordrade aristokrater, mestadels från Eton och Cambridge, till någonting som kallades »det unga England». Gruppen hade skapat en romantisk konservativ ideologi, men dess främsta kraft hade med mycket realistiska metoder blivit det konservativa Englands ledare. Randolph Churchill hade på 1880-talet kring sig och »torydemokratien» samlat det s. k. fjärde partiet; denna grupp hade icke odlat någon gemensam filosofi, men den hade excellerat i parlamentarisk taktik och

politisk demagogi, och av dess medlemmar hade först Randolph Churchill och sedan Arthur Balfour blivit konservativ ledare i underhuset. Det var nu Winston Churchills tur att finna sig tillrätta i det nya underhuset, och det dröjde icke länge förrän han var medlem i en krets av politiska ungdomar med hög ambition och — till större delen — av hög börd. Den intellektuellt ledande i denna grupp var Hugh Cecil — och efter honom kallades kretsen för »huliganerna». Genom honom hade man också anknytning till huset Cecil med dess förgreningar inom regeringen. Under »lycklig frånvaro av allt ansvar» diskuterades i detta sällskap alla de frågor, som upprörde tiden. Andra medlemmar i gruppen voro Arthur Stanley och sir Ian Malcolm; efter den sistnämnde kallades sällskapet ibland för »malcolmtenterna» (med en anspelning på det engelska ordet »malcontent», oppositionell, missbeläten).

Högt över dessa ungdomar stod naturligtvis den konservativa regeringens ledning. Där fanns den gamle lord Salisbury, en världserfaren och världsklok skeptiker, men med en djup tro på Gud och det engelska imperiet. Mätt av år och ära ägnade den nu mer än 70-årige markisen alla sina krafter åt det brittiska rikets utrikespolitik, som han bemästrade med suverän skicklighet. I sitt offentliga framträdande hade han nu lagt bort de skarpa invektiv, som förut gjort honom så fruktad; han hade också upphört med att som brandfacklor kasta ut sina indiskretioner. Vid sidan om religionens och imperiets problem tedde sig allt smått för honom. Han brydde sig knappast om att känna igen Englands ledande politiker. Vid hans sida fanns systersonen Arthur Balfour, underhusets ledare och snart även regeringens, mannen som tjusade alla som kommo honom nära med sin lätta, glada och ljusa älskvärdhet, sin mångsidiga bildning och sin fina dialektik, men som också ingivit respekt genom sin hårda hand med irländarna och sin snabba och säkra replikkonst. Han hade varit jämnårig med Randolph Churchill och var redan 53 år. Som så många andra engelska politiker hade han gått nästan direkt från universitetet till parlamentet. Hans akademiska skepsis gjorde honom till en fin politiker — men knappast till en fruktbarande. Där fanns vidare tvenne flyktingar från Gladstones politik och parti: hertigen av Devonshire och Joseph Chamberlain. Båda hade lämnat det liberala partiet i opposition mot Gladstones home-rulepolitik.

Joseph Chamberlain hade icke gått den då vanliga karriären in i den engelska politiken. Hög börd, Eton eller Harrow, Oxford

eller Cambridge hade icke jämnat hans väg. Han var den store affärsmannen av amerikanskt snitt, och i mycket var han »a self-made man». Han hade icke heller tjänat sig fram i de engelska partierna genom ortodox renlärighet; i alla partier hade han varit en oro och ett bekymmer — men också den mest uppslagsrike och fruktbarande politikern. Med sitt säkra sinne för sociala, ekonomiska och politiska realiteter förenade han en klar och enkel, skarp och bevingad talekonst. Ingen engelsk politiker kunde efter Gladstones och Randolph Churchills frånfälle så fångsla en tusenhövdad massa eller så fascinera en parlamentarisk församling som han. Han var Englands skarpast skurna politiska profil. Av honom borde Winston Churchill ha kunnat vänta mycken förståelse och många lärdomar. Vid sekelskiftet var han emellertid redan 64 år och hans politiska bana led mot sitt dramatiska slut.

Av helt annat virke var den gamle politiker, som stod Winston Churchill närmast, hertigen av Devonshire. Aristokrat till börd, konservativ till naturen, en gemytlig och humoristisk sportsman, hade den nu snart 70-årige hertigen sedan gammalt en stor plats i det engelska folkets hjärta. Han *var* hertig och behövde icke ävlas om äreställen. Politiskt fullföljde han whigtraditionerna från lord Palmerstons dagar. Disraelis bevågenhet hade han en gång vunnit genom att med aristokratisk nonchalans gäspa under sitt eget jungfrutal. Han läste sällan och tänkte ogärna, men när han gjorde det skedde det med sömngångaraktig säkerhet. Hans tankspriddhet var berömd; han kunde lika väl glömma ett viktigt meddelande från drottning Victoria som att han skulle få Edvard VII som middagsgäst. I sin klädsel var han lika vårdslös som Salisbury — och det var icke litet. Medlem av liberala ministärer och under fem år den liberala oppositionens ledare i underhuset — det började när Gladstone 1875 tänkte »personligen övervaka förberedelserna till sin egen begravning» — hade hertigen fått vara med om att genomföra många reformer, som illa passade hans konservativa kynne. Randolph Churchill hade i ett av sina mera ystra infall liknat hertigen vid den zoologiska trädgårdens Boa constrictor; »den enda skillnaden mellan Boa constrictor och Devonshire är den», fortsatte lord Randolph, »att Boa constrictor gläds åt sin föda och frodas därav, medan Devonshire avskyr den och blir sjuk». I Salisburys konservativa ministär hade den politiska dieten helt visst varit mera passande. Chamberlain hade ännu icke kommit med sin stora överraskning.

Att tillhöra den parlamentariska hyllningskören i ett regerings-

parti var icke någon kongenial uppgift för Winston Churchill. Han torde för övrigt snart ha gjort en erfarenhet, som även gjorde plikten att stödja regeringen mindre tilltalande för honom. I ett arbete, författat under hans första parlamentariska läroår, skriver han sålunda: »Inpiskarna önska icke tal utan röster. Ministrarna betrakta ett anförande till deras pris eller försvar som endast en smula mindre tröttande än ett angrepp. Partimannen, som tar sin uppgift på allvar, blir en tyst arbetsträl, som med jämna mellanrum trampar genom omröstningskorridorerna för att avlämna sin röst och som undrar, varför han överhuvud taget kom till Westminster.» Winston Churchill undrade kanske också — och skulle till sist icke finna sig i de plikter, man ville pålägga honom.

Jungfrutalet är höjdpunkten i en nyvald underhusledamots smekmånad med parlamentet. Aldrig vinner han husets öra så lätt, aldrig dess förståelse så billigt. Winston Churchill hade i valkampanjen och på en långvarig föredragsturné vunnit den övning att tala inför en större publik, som han förut hade saknat. Hans författarskap hade präglats av den litterära finess, som underhuset så högt skattade — om det blott slapp att se och höra papperet. Efter grundliga förberedelser beslöt han att följa Lloyd George i en debatt den 14 maj 1901. Det var hans tredje dag i underhuset. Men den unge walesaren var icke bara en stor utan också en oberäknelig talare. Churchill måste förutse olika eventualiteter och ha olika alternativ i beredskap, alla väl inlärd. Under förfäran, för att icke säga förtvivlan fick han ordet. Krigets faror och fador syntes honom säkerligen i denna stund icke större än parlamentets. En mera förfaren parlamentskamrat gav honom en god inledningsfras, och några av alternativen måtte ha passat. Det hela avlöpte lyckligt, och han fick säkerligen mottaga mer än den vanliga ransonen av gratulationer, när talet var slut. Den erfarna parlamentarikern Henry W. Lucy, som skrev politiska krönikor i Punch, karakteriserade Churchills inlägg som »utmärkt både till innehåll och form». Och liksom Punch en gång haft en teckning av Randolph Churchill, talande i underhuset med Disraelis skugga bakom sig, så hade det nu en annan med Winston, och bakom stod Randolph. Båda teckningarna giva tillsammans en antydning om en stor retorisk och politisk tradition.

Jungfrutalet hade gällt ett av regeringen genom försvarsministern St. John Brodrick framlagt förslag till arméreform. Erfarenheterna från boerkriget hade lärt, att allt icke kunde få vara som förut. Churchill var officer och hade åtskillig krigs-

erfarenhet och ansåg sig därför begripa försvarsfrågan. Han skulle snart invecklas i bitter opposition mot Brodricks plan. Det förhållandet, att försvarsministern en gång varit en av Randolph Churchills konservativa motståndare, torde icke ha bidragit till att mildra denna opposition.

Han växte snabbt in i husets vanor och ovanor. Det observerades, att han redan från början lutade sig bakåt så långt det gick, med hatten framskjuten över pannan, händerna djupt ned i fickorna och det ena benet över det andra. Huliganerna fortsatte fjärde partiets traditioner och inbjödo gärna politiska motståndare, om de blott voro tillräckligt framstående. Det visade sig snart, att de politiska vedersakarna icke blott voro vänner i det sociala umgänget utan också i det politiska. Inom såväl regeringspartiet som oppositionen fanns det emellertid starka personliga idiosynkrasier, som man måste taga hänsyn till. Englands förre premier, lord Rosebery, kunde t. ex. icke umgås med sin förre underhusledare och finansminister, den bistert kvicke cynikern sir William Harcourt. Genom ett missöde hade en dag båda blivit bjudna till Huliganernas middag. Man bad då Rosebery komma en annan kväll — och sir William glömde bort hela middagen. Men dylika malörer hörde naturligtvis till undantagen. Som regel kommo gästerna till de glada och allvarliga middagarna, och dessa sociala mellanspel i det politiska arbetet voro helt visst icke utan sin politiska betydelse. Så småningom fann Churchill, att de intellektuella liberalerna, att Rosebery, Asquith och Grey och framför allt John Morley förstodo hans synpunkter mycket bättre än hans egna ledare.

Diskussionen om Brodricks arméreform förde honom allt längre in på oppositionens vägar. Det är icke Churchills vana att sköta en sak halvhjärtat och tveksamt. Kampen blev hårdare och bittare måhända, än han själv hade tänkt sig från början; den blev också långvarigare. Minnena av faderns kamp *mot* Brodrick och *för* sparsamhet även på det militära området hetsade hans blod, redan förut hett av ungdomlig iver och ungdomlig ambition. »Jag är glad», yttrade han, »att huset har tillåtit mig att efter 15 år höja sparsamhetens och ekonomiens slitna fana — den slitna fana, som jag fann liggande på en blodig valplats.» Som alltid hade Churchill nedlagt ett oerhört arbete på sitt tal. »Med egen hand skrev jag ut talet sex gånger», skall han ha sagt. Ingen formulering överlämnades till ögonblickets ingivelse — eller brist på ingivelse. Meningarna skulle marschera upp i god ordning — och

alla skulle de ha en mening och vara laddade med ett temperament. Oppositionens öppna hyllningar och oförställda skadeglädje vid dessa attacker från en lovande ungdom mot en stark regering gjorde kanske sitt till för att driva honom ytterligare fram på regeringsfientliga linjer. Den angripne ministern gav ett icke ovärdigt svar. Han hoppades, att den dag skulle komma, då Churchills omdöme skulle växa upp till jämnhöjd med hans skicklighet, och förmodade, att han en dag skulle ångra att han predikat imperialism utan villighet att bära imperialismens bördor. I konservativa kretsar började man frukta, att Churchills öde skulle bli en tragisk upprepning av faderns; i liberala cirklar gladdes man åt de konservativas splittring och hoppades på en värdefull konvertit. Var icke redan påminnelsen om faderns fana ett upprorshot mot den konservativa regimen?

Men det fanns också i hans tal profetior om de fasor, som skulle följa ett europeiskt krig i spåren. »Folkens krig skulle bli mera fruktansvärda än kungarnas.» De skulle kräva — kanske under många år — hela nationens samlade kraft. Men det var måhända icke många, som fäste något avseende vid dessa ord. För tillfället voro andra delar av talet mera sensationella. Brodrick fick naturligtvis sin majoritet — men hans förslag visade sig dödfött och regeringen lät det till sist falla.

En större brandfackla skulle emellertid kastas in i engelsk politik. Vid ett tillfälle hade Chamberlain mött det liberala partiets trotjänare och inpiskare, Herbert Gladstone, och sagt honom: »Ni kan bränna upp alla era politiska flygblad och pamfletter, ty vi skola snart tala om något annat.» Vad detta dunkla tal innebar var icke lätt att förstå. Snart skulle det bliva uppenbart.

Såväl vid 1897 som vid 1902 års kolonialkonferenser hade, främst på grund av Canadas initiativ, frågan om en protektionistisk preferenspolitik mellan det brittiska imperiets olika delar diskuterats. Frågan hade emellertid ventilerats med den allra största akademiska försiktighet, och några praktiska resultat hade ej blivit nådda. Det var framför allt den starka engelska frihandelstraditionen, som stod i vägen. I oktober 1902 hade emellertid Chamberlain tagit upp saken i kabinettet. Finansministern var emellertid en ortodox ekonom av Cobdens skola och vägrade bestämt att vara med om några fiskala kätterier. Då höll Chamberlain i sin hemstad Birmingham ett tal, som i ett slag förändrade situationen. I detta tal, hållet den 15 maj 1903, ställde Chamberlain imperialismens problem i en belysning, vars skarpa sken blottade gamla

skiljelinjer i engelsk hemmapolitik. Han erinrade om att rikets skilda delar skyndat England till hjälp under de sista årens prövningar och att kriget vunnits genom imperiets gemensamma ansträngningar. Han påminde om att Canada 1898 sänkt tullarna med $\frac{1}{4}$ och sedan 1900 med $\frac{1}{3}$ till förmån för engelska varor, medan England icke kunnat bjuda någon liknande preferens. Han begärde, att en diskussion skulle öppnas på denna punkt.

Vilken diskussion blev det icke? Sedan 1885 hade Englands liberala parti varit djupt splittrat, först genom Gladstones home-rule-förslag, sedan genom Chamberlains boerkrig. Nu blev det konservativa partiet splittrat och försvagat genom Chamberlains tariffprogram. Liberalismen fick åter ett samlande program, sedan Chamberlain grävt upp protektionismens stridsyx. Liberalernas glädje var oförställd. Den gamla frihandelsligan fick nytt liv, frihandelsdiskussionen flammade upp ånyo; 1840-talets debatt fick ny aktualitet.

Hur skulle den konservativa regeringen och det konservativa partiet ställa sig? För de nya imperialisterna blev detta tal »en plötslig kristallisation av alla deras ideal i en trängande uppfordran till handling», som en av Churchills skolkamrater från Harrow, Amery, uttryckte saken. Premiern sedan 1902, Balfour, fann detta och liknande tal av Chamberlain allt annat än nödvändiga och önskade helt visst, att den protektionistiska kalken skulle tagas ifrån honom. Men frågan var ställd och den krävde ett svar. Balfour, som skrivit subtila böcker om subtila filosofiska problem, var en mästare i underfundiga formuleringar. Men politik är något annat än filosofi, och den stora valmanskåren begärde icke underfundigheter utan — klara besked. Man sökte binda Chamberlains tunga och försegla hans mun; men Chamberlains frispråkighet på de offentliga talarstolarna hade redan på Gladstones och Viktorias tid varit ett problem och ett bekymmer. Och den självmedvetne politikern lät icke kuva sig. Imperiets framtid och sammanhållning var för honom något långt större än ett partis bekymmer för mandat och majoritet. Balfour skriver till hertigen av Devonshire, som också var irriterad, ehuru han kanske hade mera av filosofisk ro än den filosofiske premiern: »Intet av dessa tal var på minsta sätt nödvändigt. Det första var en tydlig kränkning av den överenskommelse, som vi träffat, medan det andra var en fullständigt opåkallad utmaning både mot kollegerna och världen.» För någon tid kunde man förmå Chamberlain till någon försiktighet, men han släppte icke sitt syfte ur sikte.

Inom det konservativa partiet togo huliganerna ledningen i agitationen mot det protektionistiska anloppet. Sir Michael Hicks-Beach, Balfours förre finansminister — som enligt premiern »såg ut som en sjörövare men var räddhågad som en guvernant» — gav på sitt mera försiktiga och auktoritativa sätt frihandelstanken sitt stöd. Snart var emellertid även han i arbete för att stödja »Free Food League». Balfour föregrep i detta läge Asquiths berömda fras: »Varför inte vänta och se?» Hans personliga uppfattning var, att ett moderat tullsystem var till gagn både för den brittiska handeln och för imperiets enhet, men att det ännu icke var möjligt att genomföra.

Med växande otålighet sågo frihandlarna denna dubbeltydiga och filosofiska attityd från regeringsledningens sida. Men Balfour var besluten att fullfölja den, och han gjorde det med fulländad taktisk skicklighet. I september 1903 rensade han ut ur sitt kabinett alla medlemmar, som hade en klar och bestämd ståndpunkt — i den ena eller andra riktningen. Frihandelsministrarna lämnade regeringen, därför att de trodde att Chamberlain var outhärlig för ministären och skulle stanna. Chamberlain övergav den därför att han visste, att Balfour icke ville följa hans nya kurs och därför att han ville ha fria händer i sin protektionistiska agitation. Resultatet blev, att ministären blev svagare och att den förlorade förtroendet både bland de ortodoxa frihandlarna och de resoluta protektionisterna. Att Austen Chamberlain — Joseph Chamberlains son — installerades som finansminister i regeringen, oroade mer än något annat frihandlarna.

Hertigen av Devonshire var icke så snart färdig med sin ståndpunkt. Balfour sökte i det längsta hålla honom kvar i kabinettet. Frihandlarna åter visste, vilken aktning och popularitet hans namn åtnjöt och sökte vinna honom för sig. Hertigen hade lovat stanna, sedan stormen sopat bort några av ministärens bästa krafter. Ett par satser i ett av Balfours senare tal gav honom emellertid en kärkommen anledning att den 2 oktober 1903 lämna regeringen.

Striden om tullar och frihandel rasade icke bara innanför kabinettets stängda dörrar och i parlamentets debatter; den upprörde icke minst de djupa folklagren, som fruktade en fördyring av livsmedlen. Självklart sträckte den också sina verkningar in i de lokala politiska organisationerna. Den konservativa organisationens verkställande utskott i Oldham, Churchills valkrets, synes först ha haft en frihandelsvänlig majoritet. Chamberlains propagandaapparat spred emellertid protektionistiska ströskrifter ut

över landet; hur skulle de lokala kommittéerna förfara med denna brandfarliga litteratur? Även denna fråga föranledde strid. Churchill utvecklar dessa svårigheter i brev till Devonshire, innan ministerkriserna på hösten 1903 ännu blivit akuta. Han kräver — som så många andra — klart besked om regeringens politik; han vill ha det senast i mitten av oktober. Han avvisar bestämt en kompromiss, ty en sådan kan icke hålla ihop de lokala organisationerna. Han skriver till sist: »Jag tror icke att Balfour och hans krets har en aning om hur långt degenerationen av unionismens krafter har fortskridit, och hur fruktansvärd motströmmen kommer att bli.» England stod enligt Churchill inför »ett gigantiskt politiskt jordskred».

Englands inrikespolitiska förhållanden voro vid denna tidpunkt onekligen egenartade. De konservativa och deras regering hade verkligen en ledare — ty det *var* Balfour icke bara med bördens utan också med det överlägsna intellektets rätt — men det hade i dagens brännande fråga icke en politik. De liberala åter hade en politik, den traditionella frihandelspolitiken, men de hade, sedan Rosebery dragit sig tillbaka till sin förnäma avskildhet och Harcourts dagar syntes räknade, icke längre någon ledare med obestridd auktoritet. Det var uppenbart, att engelsk politik gick in i ett skede av stora förändringar.

Skulle Churchill följa sin faders exempel och stå kvar i sitt parti, ehuru han icke delade dess uppfattning? Händelsernas egen ström drev honom snart från de konservativa. I början av oktober 1903 skriver han till Devonshire och lyckönskar honom till brytningen med den konservativa regeringen och hoppas att det liberala partiet skall återvinna sin gamla makt och sammanhållning. Hans vänner bland huliganerna äro ännu tveksamma. Lord Cecil, Salisburys lovande son och Balfours kusin, har av naturliga skäl icke lika lätt att bryta sig ut ur det konservativa partiet som sonen till fribytaren lord Randolph. Winston Churchill förutser, att frihandelsvänliga konservativa skola bli utstötta av de konservativa organisationerna vid nästa val och att de ej kunna påräkna något stöd av liberalerna (brev till Devonshire d. 6 januari 1904).

Hans opposition mot regeringen blir allt bittrare — och regeringspartiets reaktion mot Churchill likaså. När han den 30 mars 1904 fick ordet i underhuset, lämnade största delen av dess konservativa medlemmar med Balfour i spetsen salen — som protest mot en talare, som satt bakom regeringsbänken men ändock fram-

trädde som dess öppne motståndare. Något sådant hade man icke förut bevittnat. Då Balfour vid ett senare tillfälle lämnar underhuset, medan Churchill talar, förklarar denne, att denna gång behöver premiern »icke springa sin väg, ty i dag tänker jag icke angripa honom». Detta var en oerhörd och en orättvis insinuation om bristande politiskt mod.

Även offentligen hyllade Churchill det liberala partiet och dess insatser. På plats efter plats talade han för den fria handeln och mot Chamberlains protektionism och Balfours beräknande dialektiska tvetydighet. Detta blev till sist för mycket för de konservativa valmännen i Oldham; de uttalade sitt misstroende mot sin representant.

Det var emellertid icke lätt för Churchill att övergiva det konservativa partiet, faderns parti, och taga steget över till liberalerna. Devonshire torde ha ökat hans tveksamhet. Churchill konfererar med sina vänner. Han vänder sig bl. a. till Cecil Rhodes, som han träffade på dennes engelska landställe. Men Cecil Rhodes var van att tänka i kontinenter och imperier, i guld och diamanter och icke i partier och brydde sig kanske icke mycket om, vart den unge Winston tog vägen i den engelska hemmapolitiken. En närvarande dam tog emellertid med kvinnlig förståelse upp Churchills problem och trodde sig kunna lösa det med formeln, att en stor begåvning icke tillhörde något parti utan nationen i dess helhet. Man torde ha rätt att betvivla att dessa ord kunna ha haft någon betydelse för Churchills val. När han i varje fall omtalade sin avsikt att övergå till det liberala partiet, förklarade Rhodes, att ett riktigt val var träffat men att Churchill också valt en stormig kurs. Den 8 juni 1904 söker Churchill icke upp sin vanliga plats bakom regeringsbänken. Han slår sig i stället ner på oppositionssidan, bland radikalerna »below the gangway», närmast intill Lloyd George. Det allvarliga steget var taget. Ett yttrande ett par år senare — från den liberala regeringsbänken — kastar sitt blixtljus över motiven för hans övergång: »I politik som i krig är det nödvändigt att gå över till nästa bergslinje, när en har måst övergivas. Att stanna halvvägs nere i dalen betyder att inbjuda till snabb och säker undergång.»

För de konservativa var Churchill i denna stund en förhatlig renegat — och de skulle icke så snart förlåta honom. För liberalerna var han en välkommen men misstänkt konvertit. Han hade kommit till dem, när segern redan vinkade, och en och annan misstrodde måhända hans avsikter.

Winston Churchills inträde i engelsk politik

Samtidens omdömen föllo mycket olika. Många ansågo, att han icke bara valt den stormigare kursen utan också den olyckligare. Lord Cecil hade stannat kvar i det konservativa partiet och ansågs därmed ha räddat sin politiska framtid. Han skulle, menade man, efterträda sin fader och kusin och bliva Englands premier, alla fiskala kätterier till trots. Men snart var ställningen en annan. Hugh Cecil blev utslagen ur underhuset, när Churchill redan blivit engelsk minister — och fick därmed dela det öde, som tillkom de flesta andra konservativa frihandlare. Och några år senare (1910) säger Joseph Chamberlain till Margot Asquith: »Winston är den skickligaste av alla de unga männen, och det var ett misstag av Arthur (Balfour) att låta honom gå.»